

Program ochrony zasobów genetycznych koni rasy wielkopolskiej

1. Słownik pojęć

Użyte w treści Programu nazwy oznaczają:

- 1) Program ochrony – program ochrony zasobów genetycznych koni rasy wielkopolskiej,
- 2) Program hodowlany – program doskonalenia koni rasy wielkopolskiej,
- 3) Instytut – Instytut Zootechniki Państwowy Instytut Badawczy, podmiot upoważniony Rozporządzeniem Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi do koordynacji lub realizacji programów ochrony zasobów genetycznych zwierząt,
- 4) Związek – Polski Związek Hodowców Koni/Okręgowe Związki Hodowców Koni, podmiot prowadzący księgę stadną koni rasy wielkopolskiej oraz ocenę wartości użytkowej koni,
- 5) Grupa Robocza – Grupę Roboczą ds. ochrony zasobów genetycznych koni powołaną zarządzeniem Dyrektora Instytutu Zootechniki PIB nr 22/06 z dnia 23.10.2006 r.

2. Historia rasy

Nazwa konie wielkopolskie obejmuje konie półkrwi, których odrębność w sensie genetycznym i genealogicznym była kształtowana jako tzw. konie poznańskie już w drugiej połowie XIX wieku.

Typ konia hodowanego w Wielkopolsce w okresie przed rozbiorami nie różnił się od typu koni z innych rejonów kraju. Masowe pogłowie włościańskie stanowiły w większości niewielkie, prymitywne konie miejscowe, a konie dworskie w dużej mierze uszlachetniane były końmi orientalnymi.

Sytuacja ta oraz wojny napoleońskie, które przetrzebiły pogłowie koni w Europie, wpłynęły na podjęcie przez władze pruskie decyzji o utworzeniu na terenie Wielkopolski jednostki hodowlanej w celu podniesienia wartości utrzymywanej tam populacji koni, która miała stanowić zaplecze dla armii pruskiej. W 1829 roku utworzono w Sierakowie nad Wartą Stado Ogierów i Stadninę Koni. Klacze i ogiery pochodziły głównie ze stadnin niemieckich. Stado ogierów mogło rozpocząć działalność dzięki 60 ogierom niemieckich ras półkrwi przysłanym ze stada Veshra, stadniny Graditz, stada brandenburskiego i od Naczelnego Koniuszego z Berlina. W marcu tego roku 28 ogierów nadeszło Stado Ogierów w Marienwerder (Kwidzyn), a jesienią 1830 r. przysłano 30 ogierów ze stadniny w Trakenach.

Hodowla koni miała w tym czasie dość sprzyjające warunki rozwoju dzięki zapotrzebowaniu różnych formacji wojskowych na siłę pociągową. Armia pruska kupowała w Poznańskim coraz więcej koni i dlatego w 1838 r. powstało *Towarzystwo ku podniesieniu chowu koni, bydła i owiec*, którego celem było m. in. podniesienie poziomu hodowli koni poprzez organizowanie wystaw i gonitw. 10 lutego 1859 r. wydano dekret o nadzorze nad prywatnymi ogierami i uznawaniu ich za odpowiednie do hodowli. Był to niezbyty dowód świadczący o wzroście poziomu hodowli oraz początkach formowania się typu konia półkrwi w rejonie poznańskim.

Rosnące zapotrzebowanie na ogiery oraz zbyt duży zasięg działalności stada sierakowskiego spowodowały podział Wielkopolski na dwa okręgi hodowlane i utworzenie w

1885 r. Stada Ogierów w Gnieźnie. W lipcu tego roku stado sierakowskie przekazało do Gniezna 148 ogierów rasy pełnej krwi angielskiej, wschodniopruskiej i trakeńskiej, hanowerskiej oraz nieliczne ogiery oldenburskie i rasy perszeron.

W 1895 r. powstało *Towarzystwo Zapisywania Klaczy do Ksiąg Rodowodowych*, którego zadaniem był rozwój hodowli koni w Wielkim Księstwie Poznańskim. W pierwszym rzędzie stworzenie Ksiąg Stadnych dla koni rasowych półkrwi, urządzenie przeglądów klaczy i wystaw rolniczych. W 1897 r. wydano rejestr klaczy, a w 1900 pierwszy tom Poznańskiej Księgi Stadnej Klaczy Półkrwi. W pierwszym tomie zapisano 2319 klaczy należących do 499 członków. W drugim tomie, wydanym w 1911 roku, było zapisanych 2708 klaczy, będących własnością 360 członków. Spośród właścicieli klaczy około 20% to drobni rolnicy. Do księgi zapisywano klacze wraz z potomstwem i ogiery pochodzące z województwa poznańskiego po znanym ogierze i przynajmniej znanym ojcu matki, wolne od domieszki krwi koni zimnokrwistych, typem i pokrojem odpowiadające wymaganiom hodowli poznańskiej.

Wraz ze wzrostem ilościowym następowała poprawa jakościowa koni hodowanych w Wielkopolsce. Hodowla ta nie była jednak w tym okresie samowystarczalna pod względem produkcji ogierów. W dalszym ciągu w dużym stopniu korzystano z ogierów z innych hodowli, zwłaszcza niemieckich półkrwi. Ogiery poznańskie stanowiły niewielki procent ogólnego stanu ogierów w stadach.

W stadach poznańskich, oprócz zwiększania liczby ogierów, systematycznie dążono do podniesienia ich wartości. Dlatego, w latach 1896–1913 młode ogiery (po pierwszym sezonie rozplodowym) poddawano w okresie letnio-jesiennym treningowi w stadach, a najlepsze z nich kierowano na tor wyścigowy do Poznania, gdzie przechodziły próby dzielności w wyścigach płaskich na dystansie 1200 m.

Cechą hodowli wielkopolskiej był w tym czasie stosunkowo niewielki udział ogierów pełnej krwi angielskiej i czystej krwi arabskiej. Materiałem uszlachetniającym były ogiery trakeńskie i beberbeckie, w wysokim stopniu nasycone pełną krwią oraz ogiery wschodniopruskie, które powiększyły parametry budowy, zwłaszcza masę ciała. Na zwiększenie kalibru miały także wpływ konie hanowerskie i oldenburskie, które jednak wносиły pewną ordynarność i osłabiały konstytucję.

Na przełomie XIX i XX wieku konie hodowane w Wielkopolsce były dość wyrównane w typie. Były to konie półkrwi angielskiej o walorach wszechstronnie użytkowych, przydatne zarówno do służby w wojsku jak i do pracy na roli.

Towarzystwo Zapisywania Klaczy do Ksiąg Rodowodowych przekształciło się w roku 1920 w *Związek Hodowców Konia Szlachetnego w Wielkopolsce*, który miał duży wpływ na rozwój hodowli poznańskiej. Zadaniem Związku było: staranie się o stosowny dobór materiału do rozplodu, zaprowadzenie jednolitych ksiąg rodowodowych, szkolenia członków Związku, popieranie wyścigów i wszelkich popisów konnych, utrzymywanie klaczy o większej wartości. W 1935 r. ukazał się pierwszy tom Poznańsko-Pomorskiej Księgi Stadnej Koni Półkrwi Angielskiej, do której zapisano 5154 konie, w tym 1763 klacze, 734 ogiery i 2657 szt. przychowku urodzonego do roku 1934.

Koncepcja hodowlana nadal przewidywała hodowlę konia wszechstronnie użytkowego. Proces uszlachetniania konia poznańskiego, prowadzony w połowie lat dwudziestych spowodował, że konie te stały się bardziej poprawne, szlachetne, ale trochę mniejsze. Ten typ konia zyskiwał coraz większe uznanie w oczach władz wojskowych, tak że prawie 1/3 zapotrzebowania wojska na konie była pokrywana przez hodowlę poznańską. Na dobry poziom hodowli koni w Wielkopolsce miało również wpływ zamiatowanie ludzi do hodowli tego gatunku zwierząt. Obok koni półkrwi w okresie międzywojennym hodowano konie pełnej krwi angielskiej i czystej krwi arabskiej. Pomimo, że konie tych ras nie podlegały zarządowi Związku, to jednak hodowane były w wyróżniających się stadninach półkrwi, dzięki czemu wywierały korzystny wpływ na tę hodowlę.

Poziom hodowli koni stopniowo się poprawiał, co wyrażało się między innymi sukcesami na wystawach hodowlanych oraz zwiększającą się liczbą koni kupowanych przez komisje remontowe.

W okresie II wojny światowej hodowla poznańska poniosła wielkie straty, gdyż ewakuowany przez okupanta materiał zarodowy w większości zginął (lub zaginął), w tym część ogierów z PSO Gniezno i Sieraków. W okresie powojennym, w wyniku starań Zarządu Stadnin Polskich w Niemczech, powróciło do kraju około 1600 koni (ogierów, klaczy i młodzieży).

Okres powojenny cechowało znaczne zapotrzebowanie na siłę roboczą w rolnictwie, w związku z czym zmieniły się wymagania dotyczące wartości użytkowej konia poznańskiego. Koń „remontowy” i do lekkich zaprzęgów stracił rację bytu. Zwiększało się natomiast zapotrzebowanie na konia średniego, o wzroście 157 cm i masie ciała około 600 kg, głębokiego, kościstego, o dobrych chodach, łagodnym temperamencie, dobrym wykorzystaniu paszy, suchej konstytucji i dużych zdolnościach do pracy w zaprzęgu. W dążeniu do wytworzenia tzw. „konia ekonomicznego” starano się obniżyć jego wzrost i kaliber, czego wyrazem była między innymi tendencja do nie kwalifikowania do hodowli ogierów o wzroście powyżej 162 cm. Dopiero w latach sześćdziesiątych dała się zauważyć stopniowa odbudowa zatraconego w pewnym stopniu typu konia poznańskiego półkrwi.

Na terenie Wielkopolski, mocą Uchwały Prezydium Rządu, działał od 1955 r. *Wielkopolski Ośrodek Hodowli Koni*, obejmujący południową jej część, gdzie największe znaczenie miały powiaty: krotoszyński, ostrowski i gostyński. Konie tam hodowane oznaczały się większą kościstością, wyższym wzrostem i większymi ramami. W ich rodowodach znajdowały się znane i zasłużone dla hodowli poznańskiej rody ogierów trakeńskich i wschodniopruskich oraz ogiery pełnej krwi angielskiej, w tym synowie ogiera Perfectionist xx.

Po II wojnie światowej część byłych Prus Wschodnich (Warmia i Mazury) znalazła się w granicach Polski. W czasie działań wojennych hodowla koni na tym terenie została znacznie przetrzebiona, a znaleziony tam materiał (uznany za hodowlany ze względu na palenia trakeńskie lub wschodniopruskie) był nieliczny i przeważnie z zagubionymi rodowodami. Hodowla koni w Prusach Wschodnich miała wielowiekową tradycję. Hodowano tam zarówno konie szlachetne, jak i konie w typie ciężkim. Do początków XVIII wieku konie szlachetne, m.in. z udziałem w rodowodach koni arabskich polskiego pochodzenia, hodowano w przeszło 30 majątkach. Największy wpływ na tę hodowlę miała założona w 1732 r. przez Fryderyka Wilhelma słynna królewska stadnina w Trakenach. Przemyślane i konsekwentne działania hodowlane spowodowały, że konie tam hodowane były doskonałej jakości i wywarły przemożny wpływ na jakość koni na terenie Prus Wschodnich (konie wschodniopruskie), Prus Zachodnich i Wielkopolski.

W 1946 r. wznowiono działalność założonego przez Niemców Stada Ogierów w Kwidzynie oraz Stada w Kętrzynie, dokąd skierowano ogiery pochodzące m.in. z rewindykacji. Klacze, głównie z paleniem trakeńskim i wschodniopruskim zgrupowano w wybranych stadninach. Hodowane na terenach Mazur konie charakteryzowały się dużym kalibrem i wszechstronną użytkowością. Wywodząc się z żeńskich rodzin trakeńskich i miejscowych warmińsko-mazurskich służyły jako ameliorator w hodowli konia poznańskiego.

W 1964 r. populacje koni poznańskich, mazurskich i tzw. „gryfów pomorskich” (populacji koni hodowanych na terenie Pomorza Zachodniego i będących pod wpływem hanowerskich koni półkrwi) uznano za skonsolidowane genotypowo i fenotypowo. Rozporządzeniem Ministra Rolnictwa z 27 grudnia 1962 r. **określono je mianem rasy wielkopolskiej**. W roku 1965 r. ukazał się drukiem I tom (część) Księgi Stadnej Koni Wielkopolskich (ogiery).

W latach 70. XX w. w hodowli koni rasy wielkopolskiej, stanowiących wówczas około 20% populacji koni w Polsce, zaznaczyła się wyraźna zmiana kierunku doskonalenia w

wyniku postępującej mechanizacji i otwarcia się rynków zbytu na konie wierzchowe. Zmierzano do wytworzenia konia w typie „wszechstronnie użytkowym”. W hodowli używano częściej reproductory pełnej krwi i ogiery sprawdzone w użytkowaniu wierzchowym.

3. Uzasadnienie konieczności ochrony

Konie wielkopolskie, rasa półkrwi, zostały wytworzone na rdzennie polskich ziemiach w oparciu o rodzimy typ koni. Od czasu wyzwolenia (1918 r.), a szczególnie od zakończenia II wojny światowej, rasa ta stanowi „produkt” myśli i pracy hodowlanej wielu pokoleń polskich hodowców, a także specyficznych warunków środowiskowych, w jakich została wyhodowana.

Ze względu na stosowanie w rozrodzie znacznej liczby osobników innych ras szlchetnych, genotyp koni wielkopolskich zaczął być przekształcany. Wpłynęło to na wprowadzenie przez PZHK w 1996 r. nowego wzorca rodowodowego przy wpisie do księgi, ograniczającego udział innych ras szlchetnych półkrwi, a to spowodowało widoczny spadek liczby klaczy wpisanych do księgi. Dlatego, na wniosek hodowców PZHK dopuścił w 2000 r. do rozluźnienia wzorca rodowodowego w programie hodowlanym. Spowodowało to zwiększenie użycia w rozrodzie innych ras szlchetnych półkrwi i stopniowe zatracenie genotypu właściwego konia wielkopolskiego.

4. Określenie wielkości populacji objętej programem ochrony

Liczebność populacji tej rasy spada w alarmującym tempie. Do części głównej księgi hodowlanej koni rasy wielkopolskiej w 2004 r. wpisane były 3574 klacze, z czego tylko około 400 klaczy spełniało warunki rodowodowe kwalifikujące do udziału w programie ochrony. W 2008 r. do części głównej księgi hodowlanej wpisane były 2183 klacze, z czego w 2009 r. do programu ochrony, w pierwszym roku jego realizacji, zakwalifikowano 143 klacze.

Niska liczebność aktywnego pogłowia koni rasy wielkopolskiej, o pożądanym genotypie, stanowi bardzo duże utrudnienie w racjonalnym prowadzeniu hodowli, uwzględniającej zróżnicowanie genetyczne, umożliwiające właściwe kojarzenia bez zwiększenia współczynnika inbrodu, mogącego prowadzić do obniżenia wskaźników rozrodu i witalności populacji.

5. Cele programu ochrony

Celem programu jest zachowanie specyficznego genotypu koni wielkopolskich – koni półkrwi angielskiej, jako rasy posiadającej swoją genotypową i fenotypową odrębność, wynikającą ze specyficznych warunków środowiskowych, w jakich została wytworzona, a przejawiającą się przystosowaniem do warunków bytowania i typem wszechstronnie użytkowym o wyraźnych uzdolnieniach zaprzęgowych. Utrzymanie tej populacji jest wyrazem szacunku dla wieloletniej tradycji hodowli tej rasy w Polsce. Klacze zakwalifikowane do programu ochrony stanowią rezerwę genetyczną oraz materiał wyjściowy do wytworzenia ogierów, które będą oddziaływać na populację koni wielkopolskich nie objętą programem.

6. Wzorzec rasy

Chroniona populacja powinna charakteryzować się ściśle określonym wzorcem konia półkrwi o wszechstronnej użytkowości. Program hodowlany zakłada hodowlę konia o szczególnych predyspozycjach do użytkowania zaprzęgowego i wierzchowego. Zostanie zachowany właściwy typ konia wielkopolskiego, odznaczający się prawidłową harmonijną budową, typowym dla rasy kalibrem i suchą konstytucją.

Wymagane są: głowa średniej wielkości z szeroko rozstawionymi ganaszami, długa, dobrze umięśniona szyja, pojemna i głęboka klatka piersiowa, dobre ożebrowanie, długi, szeroki i wydatny kłęb, mocny grzbiet, dobrze umięśniona partia lędźwi, lekko pochyły i bardzo dobrze umięśniony zad, kończyny o prawidłowej postawie i budowie z wyraźnymi, mocnymi, suchymi stawami, prawidłowym kształtem kopyt z szerokimi piętami oraz dobrze rozwiniętą strzałką.

Pożądane wymiary w wieku około 3 lat:

- klacze: wzrost około 160,0–168,0 cm, obwód nadpęcia około 20,0–22,0 cm,
- ogiery: wzrost około 162,0–170,0 cm, obwód nadpęcia około 21,0–23,0 cm.

Umaszczenie: dopuszcza się wszystkie rodzaje umaszczeń, oprócz maści dereszowatej.

Konie rasy wielkopolskiej powinny charakteryzować się harmonijnym, eleganckim ruchem z naturalnym impulsem i długim wykretem. Powinny oznaczać się elastycznym grzbietem i pchającą siłą zadu, a w efekcie swobodnymi, regularnymi, energicznymi i efektywnymi chodami. Powinny oznaczać się żywym, zrównoważonym temperamentem i łagodnymi cechami charakteru.

7. Zasady wyboru klaczy do programu ochrony

Do programu ochrony mogą być zakwalifikowane klacze rasy wielkopolskiej, wyłącznie hodowli krajowej, urodzone w Polsce, wpisane do głównej księgi stadnej koni rasy wielkopolskiej, poddane ocenie wartości użytkowej zgodnie z obowiązującymi przepisami, które:

- 1) spełniają warunki wpisu do polskiej głównej księgi stadnej koni rasy wielkopolskiej,
- 2) posiadają typ płciowy i rasowy oraz inne cechy charakterystyczne dla rasy wielkopolskiej, określone w programie ochrony;
- 3) charakteryzują się umaszczeniem i cechami budowy zgodnymi ze wzorcem rasy określonym w programie ochrony,
- 4) wykazują się zdrowiem, prawidłowym rozwojem i budową ciała,
- 5) uzyskały przy ocenie pokroju w skali 100-punktowej co najmniej 76 pkt bonitacyjnych, w tym za typ rasowy co najmniej 13 pkt,
- 6) mają obowiązkowo określone markery genetyczne na podstawie badań przeprowadzonych w upoważnionych laboratoriach, w celu kontroli pochodzenia ich potomstwa (dotyczy klaczy wpisanych do księgi od 1.01.2007 r.),
- 7) mają pisemne świadectwo pokrycia lub urodziły źrebię w ostatnich 12 miesiącach,
- 8) są stanowione tylko ogierem tej samej rasy, wskazanym przez podmiot prowadzący księgę, spełniającym warunki programu ochrony zawartymi w pkt: „Zasady wyboru ogierów dopuszczonych do krycia klaczy w programie ochrony”, po którym urodzone potomstwo również musi spełniać warunki rodowodowe uczestnictwa w programie ochrony.
- 9) pod względem rodowodowym klacze uczestniczące w programie ochrony muszą spełniać następujące warunki:

- rodzice klaczy muszą być rasy wielkopolskiej, wpisani do księgi głównej koni rasy wielkopolskiej, są hodowli krajowej, urodzeni w Polsce,
- klacze kwalifikowane do programu muszą posiadać trzy pełne pokolenia przodków wpisanych do ksiąg (dotyczy nie kwalifikowania do programu klaczy, które mają przodka o nieznanym pochodzeniu w trzecim pokoleniu wstecznym, tzw. NN),
- klacze muszą pochodzić co najmniej od trzech pokoleń przodków wpisanych do ksiąg koni rasy wielkopolskiej lub ras biorących udział w jej tworzeniu. Za rasy biorące udział w tworzeniu konia wielkopolskiego uznane są konie pełnej krwi angielskiej, trakeny i konie pochodzenia trakeńsko-wschodniopruskiego,
- w II i III pokoleniu nie dopuszcza się koni innych ras poza wymienionymi wyżej, w trzecim pokoleniu wstecznym (8 przodków) dopuszcza się co najwyżej do 50% udziału łącznie: koni pełnej krwi angielskiej i trakenów.

W okresie przejściowym do roku 2013 do programu ochrony mogą być zakwalifikowane klacze, które pochodzą od rodziców wpisanych do części głównej księgi stadnej koni rasy wielkopolskiej, a w ich rodowodach w trzecim pokoleniu wstecznym (8 przodków) występują **dwie** prababki rasy wielkopolskiej, od strony matecznej ojca i matki, wpisane do księgi stadnej koni rasy wielkopolskiej lub będące pochodzenia trakeńsko-wschodniopruskiego wpisane do księgi stadnej koni rasy wielkopolskiej.

Przewiduje się, w zależności od liczebności populacji po okresie przejściowym, że od 2014 r. do programu ochrony będą mogły być włączane tylko klacze, które pochodzą od trzech pokoleń wpisanych do części głównej księgi koni rasy wielkopolskiej.

8. Zasady wyboru ogierów dopuszczonych do krycia klaczy w programie ochrony

W programie ochrony mogą być użyte ogiery, które:

- 1) spełniają warunki wpisu do polskiej głównej księgi stadnej koni wielkopolskich, są rasy wielkopolskiej, hodowli krajowej, urodzone w Polsce,
- 2) posiadają typ płciowy i rasowy charakterystyczny dla konia wielkopolskiego, określony w programie ochrony,
- 3) charakteryzują się umaszczeniem i cechami budowy zgodnymi ze wzorcem rasy określonym w programie ochrony,
- 4) wykazują się zdrowiem, prawidłowym rozwojem i budową ciała,
- 5) są ocenione na minimum 78 pkt bonitacyjnych, w tym uzyskały minimum 13 pkt za typ,
- 6) mają obowiązkowo potwierdzone pochodzenie za pomocą markerów genetycznych, określonych na podstawie badań przeprowadzonych w upoważnionych laboratoriach,
- 7) potomstwo urodzone po nich spełnia warunki rodowodowe uczestnictwa w programie ochrony,
- 8) są poddane ocenie wartości użytkowej według obowiązującego regulaminu Programu hodowlanego koni wielkopolskich (Załącznik).

9. Metody hodowlane

Najbardziej odpowiednią w hodowli koni rasy wielkopolskiej jest metoda niezależnych poziomów brakowania, a więc wybór zwierząt charakteryzujących się określonym poziomem kilku niezależnie traktowanych cech oraz selekcja indeksowa

prowadzona według łącznej wartości cech ujętych w indeksie selekcyjnym, uwzględniającym ich wartość ekonomiczną i poziom odziedziczalności.

Podstawowe kryteria selekcji poszczególnych osobników uwzględniają ocenę cech eksterieru na podstawie wskaźników biometrycznych i pokrojowych oraz wyniki prób dzielności ściśle związane z typem eksterierowym.

Przewiduje się prowadzenie selekcji z uwzględnieniem następujących kryteriów:

9.1. Ocena rodowodu

Ocenę rodowodu przeprowadza się z uwzględnieniem przynależności rasowej przodków oraz ich wartości użytkowej. Zwraca się uwagę na obecność w rodowodzie osobników typowych dla rasy oraz stopień spokrewnienia przodków.

9.2. Ocena rozwoju fizycznego, eksterieru i cech charakteru

Ocena ta obejmuje:

- a) ocenę zdrowia na podstawie charakterystyki podstawowych parametrów fizjologicznych;
- b) ocenę rozwoju i budowy na podstawie:
 - fenotypowych cech zrebienia: typ, budowa i rozwój, zdrowie, ruch;
 - prawidłowości budowy i ruchu, wzrostu, rozwoju, zdrowotności ogierów kwalifikowanych do ZT i klaczy wcielanych do stada matek;
- c) ocenę typu temperamentu i cech charakteru na podstawie opinii komisji przeprowadzającej próby dzielności (polowe i stacjonarne) lub informacji osoby przeprowadzającej trening przed alternatywnymi formami prób dzielności (Załącznik).

9.3. Ocena własnej wartości użytkowej

Ocena ta jest przeprowadzana na podstawie wyników prób dzielności: dla ogierów – stacjonarnych i alternatywnych prób użytkowości, dla klaczy – stacjonarnych, polowych lub alternatywnych prób użytkowości. W celu zachowania i doskonalenia cech użytkowych populacji objętej programem ochrony zasobów genetycznych jest przeprowadzana ocena cech eksterieru i wartości użytkowej zgodnie z przepisami obowiązującymi przy wpisie koni rasy wielkopolskiej do księgi.

Ideą programów ochrony dotyczących zachowania zasobów genetycznych jest zachowanie pewnej populacji i pewnych cech, które te określone rasy reprezentują. W związku z tym, założenia selekcyjne programu hodowlanego nie mogą być stosowane dla wąskiej grupy osobników chronionych, które nie mogą podlegać tym samym kryteriom oceny, ponieważ w naturalny sposób wypadną, gdyż w pewnym momencie nie spełnią warunków wpisu do księgi stadnej. Dlatego też, dla populacji objętej ochroną należy wprowadzić zmiany kryteriów dotyczących prób dzielności i innych testów, jakim są poddawane podczas selekcji. W tej sytuacji należy się zastanowić nad zmianą kryteriów oceny, szczególnie ogierów, tak aby dostosować próby dzielności dla tych ras pod kątem użytkowości, jako rodzimych ras objętych ochroną zasobów genetycznych, skierowaną na zachowanie specyficznych cech, takich jak: zdrowotność, odporność, dobry charakter i zrównoważony temperament, wszechstronna użytkowość, a nie na cechy wybitnie sportowe i wyczynowe.

Ocena cech eksterieru, niezbędna do oceny predyspozycji użytkowych, jest prowadzona według skali 100-punktowej przy wpisie do księgi oraz po ukończeniu 5. roku życia, ze szczególnym uwzględnieniem typu rasowego.

Ocena cech eksterieru uwzględnia również:

- pomiary biometryczne,
- ocenę zdrowia i konstytucji.

Ocena wartości użytkowej ogierów i klaczy prowadzona jest zgodnie z zasadami Programu hodowlanego koni rasy wielkopolskiej przyjętego przez Związek (Załącznik).

9.4. Ocena użyteczności rozrodczej

1. Klacze – ocena efektywności rozrodczej i produkcyjności na podstawie:

- wskaźników rozrodu,
- liczby żywo urodzonych źrebiąt,
- liczby źrebiąt odsadzonych,

2. Ogiery – ocena efektywności rozrodczej i produkcyjności na podstawie:

- jakości nasienia i skuteczności krycia,
- liczby żywo urodzonych źrebiąt,
- prawidłowości zachowań seksualnych (libido).

9.5. Ocena wartości hodowlanej

Ocena wartości cech użytkowych jest podstawowym elementem wpływającym na możliwość oceny wartości hodowlanej. Jako zasadniczą należy traktować precyzyjną ocenę wartości użytkowej własnej oraz wartości użytkowej potomstwa. Sumarycznym miernikiem oceny wartości użytkowej ogierów są indeksy wartości użytkowej: ogólny, ujeżdżeniowy i skokowy, określone zgodnie z obowiązującym regulaminem prób dzielności Programu hodowlanego koni wielkopolskich (Załącznik)

Obecnie czynne w rozrodzie ogiery rasy wielkopolskiej były poddawane najczęściej wierzchowym próbom dzielności. Ogiery starsze, które zdawały połowę próbę zaprzęgową, jeżeli spełniają rodowodowe warunki programu ochrony powinny być dopuszczone do rozrodu w populacji chronionej. Do rozrodu w populacji objętej programem ochrony mogą być również dopuszczone ogiery, których wartość użytkowa została sprawdzona w próbach alternatywnych. Młode ogiery wchodzące do hodowli powinny zdawać próby dzielności zgodnie z Programem hodowli koni wielkopolskich.

9.6. Dobór zwierząt do kojarzeń

Podstawowa metoda doboru zwierząt do kojarzeń oparta jest na kojarzeniach czysto rasowych z minimalizowaniem narastania inbrodu.

W populacji objętej programem ochrony należy stosować krycie naturalne. Klaczy nie wolno kryć ogierami blisko z nimi spokrewnionymi, czyli: ojcami, synami, braćmi, półbraćmi. Pierwsze zażebienie klaczy nie powinno mieć miejsca wcześniej niż przed ukończeniem przez nią 30. miesiąca życia.

9.7. Wykorzystanie materiału biologicznego

Powszechnie stosowany jest rozród naturalny, tj. tzw. krycie z ręki. Dopuszcza się inseminację nasieniem świeżym lub schłodzonym. Inseminacja nasieniem mrożonym jest dozwolona wyłącznie w szczególnych przypadkach, po uzyskaniu pisemnej zgody Grupy Roboczej. Wykorzystanie zdeponowanego materiału biologicznego będzie możliwe po uzyskaniu zgody podmiotu prowadzącego księgę oraz Instytutu.

9.8. Kriokonserwacja materiału biologicznego

W celu zabezpieczenia ciągłości linii męskich i żeńskich, w uzasadnionych przypadkach materiał biologiczny może być gromadzony i przechowywany w postaci zamrożonego nasienia, pochodzącego od wytypowanych ogierów. Jeżeli zajdzie taka potrzeba, od wytypowanych dawczyń mogą być pobierane również zarodki w celu ich zamrożenia. Zdeponowany materiał będzie stanowił rezerwową pulę genów.

Materiał biologiczny koni rasy wielkopolskiej objętych programem ochrony będzie zdeponowany i przechowywany w Banku Materiałów Biologicznych Instytutu.

Ogierzy oraz klacze, od których będzie pozyskiwany, zamrażany i przechowywany materiał biologiczny, typuje podmiot prowadzący księgę dla koni rasy wielkopolskiej oraz Instytut.

10. Zasady organizacyjne realizacji programu

Programem ochrony zasobów genetycznych koni rasy wielkopolskiej są obejmowane klacze wyłącznie hodowli krajowej, urodzone w Polsce, poddane ocenie wartości użytkowej zgodnie z obowiązującymi przepisami, które:

- 1) spełniają warunki wpisu do polskiej głównej księgi stadnej koni wielkopolskich,
- 2) spełniają warunki określone w punkcie: „Zasady wyboru klaczy do programu ochrony”,
- 3) są stanowione wyłącznie ogierami z listy ogierów, przedstawionej każdego roku, w terminie do 28 lutego i opublikowanej na stronie internetowej Związku,
- 4) nie mogą być kryte ogierami blisko z nimi spokrewnionymi, czyli: ojcami, synami, braćmi, półbraćmi,
- 5) urodziły co najmniej dwa źrebięta w ciągu 5 lat uczestnictwa w programie, ocenione na co najmniej 14 pkt w 20–punktowej skali oceny źrebiąt i odchowują je do wieku co najmniej 2 miesięcy, z tym że pierwsze źrebię ma być urodzone w ciągu pierwszych 2 lat, a kolejne w ciągu 3 następnych lat uczestnictwa w programie.

Kwalifikacja klaczy do udziału w programie dokonywana jest przez Instytut na podstawie wniosku hodowcy/właściciela klaczy, zgodnie z obowiązującą procedurą kwalifikacji.

Przy rozpatrywaniu wniosku o uczestnictwo w programie, w oparciu o ocenę Związku, uwzględniane są również:

- warunki przyrodnicze ocenianego ośrodka;
- warunki stajenne (zaplecze, stajnie, wybiegi, pastwiska);
- warunki paszowe;
- formy użytkowania koni;
- możliwość zapewnienia prawidłowej opieki i nadzoru nad końmi.

Hodowca/właściciel koni rasy wielkopolskiej uczestniczący w programie ochrony zobowiązany jest do utrzymania co najmniej 2 klaczy tej rasy (stan średnioroczny) wpisanych do księgi głównej i zakwalifikowanych do uczestnictwa w programie, w warunkach zgodnych z przepisami o dobrostanie zwierząt. Klacze muszą być poddawane ocenie wartości użytkowej wykonanej przez prowadzącego księgę, być użytkowane rozplodowo i rodzić wartościowe potomstwo.

W szczególnie uzasadnionych przypadkach Instytut może podjąć decyzję o odstąpieniu od niektórych wymogów programu ochrony.

Instytut corocznie prowadzi weryfikację klaczy zakwalifikowanych do udziału w programie pod kątem przestrzegania zasad w nim określonych. W przypadku stwierdzenia nieprawidłowości w realizacji programu klacze, których te nieprawidłowości dotyczą, mogą zostać z niego wykluczone. W pierwszej kolejności kwalifikowane są zwierzęta, które zgodnie z wytycznymi programu ochrony dla danej rasy są niezbędne do jego pełnej realizacji.

Program ochrony zasobów genetycznych koni rasy wielkopolskiej realizowany jest przez:

- hodowcę/właściciela klaczy wielkopolskich,
- Związek,
- Instytut.

Zasady współpracy IZ PIB i PZHK określa zawarte porozumienie.

Zasady uczestnictwa hodowców w programie określa umowa zawarta pomiędzy hodowcą/właścicielem stada a Związkiem.

Dla wspomaganie realizacji programu jego realizatorzy będą podejmowali dodatkowe działania, takie jak:

- a) prowadzenie badań naukowych dotyczących charakterystyki populacji (szczegółowa charakterystyka biometryczna, etologiczna, kontrola stopnia spokrewnienia, dystansu genetycznego, badania grup krwi i innych markerów genetycznych);
- b) promocja koni rasy wielkopolskiej poprzez organizowanie i wspieranie wszelkich działań mających na celu rozpropagowanie hodowli tych koni;
- c) organizowanie wystaw hodowlanych (regionalnych i krajowych) i czempionatów;
- d) upowszechnianie wiedzy o populacji koni wielkopolskich w środkach masowego przekazu (radio, telewizja), książkach, artykułach prasowych i in.

Podmioty zaangażowane w realizację programu, w miarę możliwości, będą podejmowały działania w celu pozyskania dodatkowych środków finansowych na jego realizację ze środków budżetowych, przeznaczonych na dotacje przedmiotowe dla podmiotów wykonujących zadania na rzecz rolnictwa, programów rolno-środowiskowych, projektów badawczych placówek naukowych oraz źródeł pozarządowych.

11. Nadzór i ocena efektywności realizacji programu ochrony

Nadzór merytoryczny nad realizacją programu ochrony zasobów genetycznych koni rasy wielkopolskiej sprawuje Instytut. Grupa Robocza działająca przy Instytucie okresowo dokonuje oceny efektywności działania programu poprzez analizę przebiegu realizacji jego celów, w szczególności w odniesieniu do:

- liczby klaczy objętych programem i liczby ogierów dopuszczonych do krycia w chronionej populacji (w cyklu rocznym),
- porównania pomiarów biometrycznych klaczy (w cyklu trzyletnim),
- porównania wyników prób dzielności klaczy i ogierów (w cyklu trzyletnim),
- badania jakości potomstwa zgodnie z 20-punktową skalą oceny (w cyklu rocznym).

Analiza jest wykonywana na podstawie przekazanych przez Związek danych. Okresowa ocena wykonywana jest przez Grupę Roboczą w oparciu o analizę własną lub analizę, jaką przeprowadziła inna jednostka (na zlecenie Instytutu).

Załącznik - Ocena wartości użytkowej - regulamin próby dzielności

12. Piśmiennictwo

1. Biernacki S., Grabowski J., Gurski, Hay H., Helak, Kowalski J., Kukawski L., Marinowicz I., Matlawski Cz., Mucha W., Nowicki (1961). Koń poznański, Instytut Zootechniki, Kraków.
2. Grodzicki St., Pacyński J. (1966). Stadnina Koni Liski. PWRiL, Warszawa.
3. Hay St. (1965). Wstęp. Księga Stadna Koni Rasy Wielkopolskich. Tom I, część I.
4. Hay St., Wołowiński R. (1966). Stadnina Koni Racot. PWRiL, Warszawa.
5. Hay St., Starzyński (1967). Stadnina Koni Posadowo. PWRiL, Warszawa.
6. Hay St. (1971). 75 lat Poznańskiego Związku Hodowców Koni. Koń Polski, 4.
7. Łukomski S., Wołkowinski R. (1978). 50-lecie Stadniny Koni Racot. Koń Polski, 3.
8. Łukomski S. (1971). Rody męskie w poznańskiej hodowli koni. Koń Polski, cz. I, 4.
9. Łukomski S. (1972). Rody męskie w poznańskiej hodowli koni. Koń Polski, cz. II, 1.
10. Kaczmarek W. (1986). Stadnina Koni Pępowo. Koń Polski, 2.

11. Kukawski L. (1995). Zarys dziejów zorganizowanej hodowli koni w Wielkopolsce. Wielkopolski Związek Hodowców Koni, Poznań. Wyd. GRAFICON DRUK.
12. Nowicka-Posłuszna A. (1979). Sieraków, Państwowe Stado Ogierów 1829-1979. PWRiL, Poznań.
13. Nowicka-Posłuszna A. (1982). Analiza hodowli i produkcji koni wierzchowych rasy wielkopolskiej w stadninach poznańskich oraz próba jej doskonalenia na drodze skokowych uzdolnień źrebiąt (maszynopis), AR Poznań.
14. Nowicka-Posłuszna A., Hanke B. (1997). Charakterystyka biometryczna, hodowlana i ocena wartości użytkowej reproduktorów stacjonujących w SK Pępowo, Posadowo i Racot w latach 1945–1995. Zesz. Nauk AR Szczecin, 177, Zootechnika, 35, 279–280.
15. Nowicka-Posłuszna A., Żuławski M. (2002). Hodowla koni półkrwi w Wielkopolsce. Prz. Hod., 3, 22–28.
16. Nowicka-Posłuszna A., Żuławski M., Cześnik E., Jaszczyńska M. (2007). Program ochrony zasobów genetycznych koni wielkopolskich.
17. Pacyński J. (1972). Stadnina koni Liski i jej zadania. Koń Polski, 4.
18. Pruski W. (1978). Hodowla zwierząt gospodarskich w Wielkopolsce w latach 1793-1850. Roczn. Nauk Roln., s. D, Monografie, t. 167, Warszawa.
19. Soltysinski J. (1938). Charakterystyka Państwowego Stada Ogierów w Sierakowie. Uniw. Poznań.
20. Tomicki St. (1971). Wielkopolski Ośrodek Hodowli Koni. Koń Polski, 4.
21. Waligora W. (1985). Monografia przedsiębiorstw hodowli zarodowej Wielkopolski, Ziemi Lubuskiej i Pomorza Zachodniego w latach 1945-1984. PWRiL, Poznań.

Opracowanie programu:

Anna Nowicka-Posłuszna
Iwona Tomczyk-Wrona

Program został pozytywnie zaopiniowany przez Grupę Roboczą ds. ochrony zasobów genetycznych koni, działającą przy Instytucie Zootechniki PIB oraz przyjęty przez Radę Naukową IZ PIB w dniu 15 grudnia 2009 roku.

Akceptuję:

prof. dr hab. Jędrzej Krupiński
Dyrektor Instytutu Zootechniki PIB